

УДК 37.03

Черпак Ю.В.,

аспірант кафедри теорії та історії педагогіки

Гуманітарного інституту

Київського університету імені Бориса Грінченка

ПЕТРО ЛЕСГАФТ ЯК АКМЕ-ОСОБИСТІТЬ

У статті розглядається питання акме-особистості як вищого для людини рівня в її професійному розвитку на певному проміжку часу. Професійне акме визначається як максимальна мобілізованість, реалізованість всіх професійних здібностей, можливостей і резервів людини на конкретному етапі життя. З цих позицій частково висвітлено становлення педагогічних поглядів та діяльність Петра Лесгафта.

Ключові слова: акмеологія, акме-особистість, професійне акме, фізична освіта.

Розвиток сучасної науки супроводжується пошуком нових підходів, інтеграцією вже існуючих сфер наукового знання, появою новітніх сфер наукового дослідження. На сучасному етапі акмеологію розглядають як сферу наукових знань у системі наук про людину, що виявляє закономірності, фактори на умови самореалізації творчого потенціалу особистості на шляху до вищих досягнень діяльності як професійної, так і непрофесійної, а також закономірності, фактори та умови прогресивного розвитку соціальних спільнот [7].

Власне акме в професійному розвитку (так зване, професійне акме) — це психічний стан, який означає вищий для даної людини рівень в його професійному розвитку, який є на певному проміжку часу. Таким чином, професійне акме означає максимальну змобілізованість, реалізованість всіх професійних здібностей, можливостей і резервів людини на конкретному етапі життя (за відсутності перенапруження і використання граничних можливостей організму); форму досягнення людиною високих рівнів в його професійному розвитку. Акме у професійному розвитку можуть не співпадати у часі з акме, яке досягає людина як індивід, як особистість. Піки у розвитку людини як індивіда, як особистості як суб'єкта професійної діяльності можуть відбуватися в різний час, хоча в цілому

акме, підйоми в розвитку сфер психіки можуть ставати джерелом, каталізатором для появи акме в інших сферах. Отже, *акме* — це ступінь дорослості людини, для якої характерні фізична, особистісна і суб'єктивна зрілість. У більш вузькому сенсі акме — це досягнутий людиною в процесі життя високий рівень стану здоров'я. Коли науковці хочуть підкреслити роль самої людини у власному розвитку то також вживають термін «акме».

Розвиток зрілої (акме) особистості є предметом дослідження В. Антонова, С. Архіпової, В. Гладкової, А. Деркача, А. Майбороди, О. Мишагіної, С. Пальчевського, В. Перевозчикова, Л. Рибалки, Н. Рибнікова, Г. Сібігатулліної та ін. науковців.

Проблема дослідження акме-особистостей є наслідком негативного ставлення молоді до усталених ідеалів і пов'язана, на думку О. Мішагіної, і ми поділяємо цю думку, зокрема, з негативним ставленням студентської молоді до особистості педагога як образу, який є уособленням багаторічного авторитарного ставлення до суб'єктів навчально-виховного процесу (учнів, студентів, слухачів тощо), закріпленого у класичній парадигмі освіти, що призвело до блокування позитивних механізмів суб'єкт-суб'єктної взаємодії та створення стійких негативних стереотипів ставлення до педагогічної діяльності та проблем у професійному зростанні [4].

Саме тому ми звертаємося не лише до досягнень представників педагогічної професії, а прагнемо звернути увагу і на їх особистісні якості. Тому **метою нашої статті** визначаємо окреслення досягнень Петра Лесгафта, висвітлення його продуктивних ідей саме як акме особистості для розвінчування окремих стереотипних уявлень щодо діяльності представників освітньої сфери ХІХ — початку ХХ ст.

Як стверджує О. Суник, в історії вітчизняної та всесвітньої історії фізичної культури ім'я та творча спадщина Петра Лесгафта посідають особливе місце, не маючи аналогів [6, 31–32]. Фундаментальні дослідження охоплюють такий спектр наукових та прикладних аспектів, як анатомія, фізіологія, біологія, гігієна, лікувальна гімнастика, педагогіка, психологія, фізичне виховання, що свідчить про широку ерудованість П. Лесгафта як особистості і науковця, здатного до міждисциплінарного аналітичного мислення, творчого дослідницького пошуку і практико-орієнтованої організаторської діяльності, що знайшло часткове відображення у спогадах його сучасників («Памяти Петра Францевича Лесгафта», 1912): «...біль-

шу частину свого життя він віддав служінню учнівській молоді ... і юрби слухачів, що сходилися на його лекції, віддячували йому тим самим... За таких умов вплив Петра Францевича виходив далеко за межі суто наукового керівництва: для багатьох він був учителем життя... Секрет чарівливості Петра Францевича криється не лише в його гігантському розумі, талантові й вражаючій працездатності, а, головним чином, в глибокій правдивості його природи та діяльній любові до людської особистості ...» [5]. Саме ці слова і є підтвердженням того, що особистість Петра Лесгафта варта акме-позиції, про що свідчать промови, листи, публікації, спогади М. Гарфа, С. Золотарьова, А. Крогіуса, М. Лоського, С. Метальникова, М. Морозова, С. Острогорського, С. Познер, Е. Федорова, В. Фігнер, О. Фортунатова, Н. Ерассі та ін.

За життя П. Лесгафт не зрадив своїм педагогічним та науковим інтересам, незважаючи на певні адміністративні утиски, зокрема закриття Вільної вищої школи. «...Піти на компроміс для Лесгафта означало перестати бути самим собою. Прагнення правди здавалось Лесгафту як один з прикінцевих ідеалів людини», — писав О. Фортунатов [10].

Праці П. Лесгафта знайшли визнання ще до революції, проте оригінальність його ідей не втратила значущості та наукової цінності дотепер. Закцентуємо увагу на системі фізичного виховання, яку було науково обґрунтовано П. Лесгафтом як «фізичну освіту». Метою виховання він визначав «...гармонійний, всебічний розвиток діяльності людського організму...», завданням якого є виховання моральних якостей людини та її вольових проявів, сприяння формуванню морального характеру, а щодо освіти стверджував, що це єдність розумового, естетичного та фізичного розвитку [3, 90]. Ми не прагнемо у цій науковій розвідці окреслити основні положення його наукових концептуальних позицій — це є предметом інших наших наукових розвідок; вважаємо за доцільне показати вплив прогресивних ідей його попередників на формування переконань П. Лесгафта.

Так, на формування педагогічних поглядів П. Лесгафта, виходячи з аналізу окремих положень його концепції фізичного виховання («фізичної освіти»), вплинули наукові напрацювання та ознайомлення з практичним досвідом вітчизняних та зарубіжних педагогів, зокрема Й.Г. Песталоцці, К.Д. Ушинського, П. Лінг, Ф. Фребель,

М.І. Пирогов та інші. Коротко схарактеризуємо їх основні ідеї, спираючись на які П. Лесгафт теоретично розробив та практично втілював систему фізичного виховання, обґрунтувавши мету, завдання, основні принципи, напрями, специфіку підготовки фахівців у галузі, організаційні форми, матеріально-технічне та фінансове забезпечення фізичного виховання та впровадивши у діяльність навчального закладу.

Ідея розвивального навчання, єдності розумового, морального та фізичного виховання, обґрунтована Й.Г. Песталоцці у працях «Памятная записка парижским друзьям о сущности и цели метода» та «Лебедина пісня», базована на принципі природовідповідності, висунула перед педагогами нове завдання: вироблення в учнів елементарних знань, моралі, прийомів праці. Таким чином, Й.Г. Песталоцці запропонував спробу розв'язати проблему відбору змісту освіти понять з метою активізації пізнавальних сил учнів та з урахуванням відповідності ступеням індивідуального та вікового розвитку дітей [11, 275]. Педагог виокремив функції, принципи, методи та прийоми навчання, відповідно до яких учителі мали формувати чіткі поняття елементарної освіти. «...Людині необхідно знати істину, та вона повинна бути в змозі робити те, що є правильним, і бажати робити це. Цей незаперечний принцип поділяє елементарну освіту людей в основному на три частини: 1) елементарна інтелектуальна освіта, метою якої є правильний всебічний та гармонійний розвиток розумових задатків людини, що забезпечує їй інтелектуальну самостійність, та прищеплювати їй окремі розвинуті інтелектуальні навички; 2) фізична елементарна освіта, метою якої є правильний всебічний гармонійний розвиток фізичних задатків людини, що дає людині спокій та фізичну самостійність, та прищеплює їй гарні фізичні навички; 3) моральна елементарна освіта, метою якої є правильний всебічний та гармонійний розвиток моральних задатків людини, що є необхідним для забезпечення самостійності моральних суджень, та прищеплення їй певних моральних навичок» («Памятная записка парижским друзьям о сущности и цели метода») [11, 287–288]. Вихідним елементом фізичного розвитку дитини Й.Г. Песталоцці вважав її здатність до руху. Фізична освіта, на його переконання, ґрунтується на «...мистецтві встановлювати гармонію між всіма фізичними задатками людини... на початку їх розвитку та доводячи їх до такого ступеня навичок,

котрі... мають зберегти стан рівноваги...». Систему елементарної гімнастики він пропонував вибудовувати на основі природної щоденної діяльності дитини [11, 296—297, 306—307, 315].

Послідовник Й.Г. Песталоцці, видатний німецький педагог Ф. Фребель, ініціював створення перших установ для дітей молодшого віку, готуючи для роботи в них спеціально підготовлених фахівців — виховательок. Він розробив методику виховної роботи на основі пріоритетного розвитку органів чуття, руху і мовлення дітей через ігри та систематичні фізичні вправи, підкреслюючи виховне і освітнє значення гри у вихованні дітей («Педагогіка дитячого садка»). Ознайомившись з цими ідеями, П. Лесгафт піддавав їх критиці. Зокрема, він писав: «Збираючи дітей для загальних систематизованих занять з двох з половиною до трирічного віку, коли вони тільки повторюють (імітують) все, що їх оточує, і коли у них ще немає ні спостережливості, ні досвідченості, сприяють їх міркуванням і більш-менш самостійним діям, можна підтримати і розвинути у них тільки стадні прояви, на шкоду їх індивідуальним нахилам та розвитку їх характеру». П. Лесгафт виступав проти систематизованих і чітко регламентованих ігор малюків та занять з ними, бо вважав, що зміст перших ігор і вправ мав відбивати навколишнє середовище, своєрідно відображати діяльність близьких їм людей.

Серед вітчизняних педагогів П. Лесгафт звертався до праць К.Д. Ушинського, які стосувались проблем фізичного виховання, в яких обґрунтовувалось положення про те, що складовою гармонійного розвитку людини є фізичний розвиток, відзначаючи велику роль рухової активності дітей, режиму, набуття трудових навичок, умінь, виховання волі тощо («Людина як предмет виховання. Спроба педагогічної антропології»; «Три елементи школи»; «Про народність у громадському вихованні»; «Праця в її психічному та виховному значенні») [8]. На його глибоке переконання, діти мають бути фізично здоровими, вихованими і розумово зрілими [8, 250—268]. Це твердження стало основою нової концепції розвитку людини, одним з положень якої є ідея виховання на основі вивчення і врахування природних потреб дитини. Саме К.Д. Ушинський увів до наукового обігу поняття «розумна педагогіка» і визначив умови, за яких «розумна педагогіка» методом заборон і вимог формує здорову психіку школяра: заборона давати

дітям чай, каву, ваніль, усякі прянощі (все, що подразнює нерви); заборона ігор, що викликають роздратування (азартні ігри, дитячі бали); вимога суворого розподілу дитячого дня (ніщо так не заспокоює нерви, як суворий порядок у діяльності, ніщо так не розладнує нерви, як безладне життя); вимога постійної зміни розумових вправ тілесними — прогулянками, купанням тощо [9, 250]. У педагогічних поглядах К.Д. Ушинського знайшли своє відображення й питання фізичного виховання дітей, яке розглядалось як складова частина їх гармонійного розвитку. Організм людини, указував він, — це єдине ціле, що розвивається в процесі її повсякденної трудової діяльності й під впливом оточення, у якому вона перебуває (природа, сім'я, суспільство). Тому треба створювати такі умови життя, праці й навчання дітей, які сприяли б їх фізичному розвитку, починаючи з раннього віку: нормальне харчування й сон, відповідний режим вдома й у школі; фізична праця на свіжому повітрі; медичний нагляд; гімнастичні вправи та ігри; створення гігієнічних умов життя й праці; використання природних факторів (повітря, вода) та ін. Велике значення у фізичному вихованні дітей має, на його думку, вивчення природознавства, зокрема анатомії й фізіології людини. У третьому томі «Педагогічної антропології» (розділ «Загальні зауваження про фізичне виховання») він зробив спробу обґрунтувати мету, зміст та форми фізичного виховання дітей, виходячи з основ анатомії й фізіології людини, медицини, санітарії й гігієни, приділивши велику увагу зміцненню нервової системи учнів та вихованню у них волі різними засобами фізичного загартовування [1].

П. Лесгафт не в усьому погоджувався з К.Д. Ушинським. Так, він вважав помилковою думку, що наука керується розсудком (розумом), а життя «разумом», і стверджував, що «одне накопичування знань не буде ще наукою; навпаки, у науці збираються істини, із зазначенням метода для їх отримання та із зазначенням, як використати ці істини для з'ясування, які зустрічаються у житті...», тому «...завжди і всюди необхідно керуватися «разумом» як вищим розумовим проявом людини, а у науці тим більше; так само і в науці про виховання і у вихованні на практиці» [2, 20].

Вважаючи своїм вчителем М.І. Пирогова, П. Лесгафт поділяв його думку про те, що важливим аспектом морального виховання є формування свідомої дисципліни, заперечуючи тілесні покарання, які негативно впливають на нервову систему та психіку

дітей, принижуючи людську гідність. Вплив педагогічних творів М.І. Пирогова на погляди і переконання П.Ф. Лесгафта проявився в оптимістичному погляді на природу людини та виховання, в її оцінці значення реальної освіти, у запереченні утилітаризму в вихованні, в гуманному ставленні до дітей, розумінні провідної ролі морального виховання. М.І. Пирогов і П.Ф. Лесгафт, будучи найбільш видатними анатомами і педагогами в Російській імперії, започаткували так звану «анатомічну думку в педагогіці» (за проф. А.А. Красуською) і створив науку про фізичне виховання в Росії.

На нашу думку, акме-особистість Петра Лесгафта проявилась у великому впливові на становлення і свідомість його нащадків, що неможливо без критичного осмислення ідей попередників, оскільки не маючи власних ідеалів та переконань неможливо стати провідником ідей для наступних поколінь.

Джерела

1. Кулькіна Є.П. Великий вітчизняний педагог К.Д. Ушинський / Є.П. Кулькіна // Упровадження педагогічних ідей К.Д. Ушинського в сучасних загальноосвітніх навчальних закладах (до 185-річчя від дня народження) : обласні педагогічні читання, 17 березня 2009 р. / за заг. ред. І.В. Воронюк. — Херсон : РІПО, 2009. — С. 35—44.
2. Лесгафт П.Ф. Избранные педагогические сочинения : в 2 т. / П.Ф. Лесгафт. — Т. 1. — М., 1951.
3. Лесгафт П.Ф. Собрание педагогических сочинений : в 5 т. / П.Ф. Лесгафт. — Т. 1. — М. : ФиС, 1951.
4. Мишагина О.М. Акмеологические технологии преодоления негативных стереотипов у студентов младших курсов в процессе профессиональной подготовки : автореф. дисс. ... канд. психол. наук : 19.00.13 / О.М. Мишагина. — Шуя, 2006. — 20 с.
5. Памяти Петра Францевича Лесгафта / под ред. Совета С.-Петербургской биологической лаборатории П.Ф. Лесгафта. — СПб. : Издание газеты «Школа и жизнь», 1912. — 318 с.
6. Суник А. Очерки отечественной историографии истории физической культуры и спорта [Текст] / А. Суник. — М. : Советский спорт, 2010. — 616 с.
7. Українська академія акмеології [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://acmeology.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=63&Itemid=69

8. Ушинский К.Д. Избранные педагогические сочинения / К.Д. Ушинский. — М. : Просвещение, 1968. — 557 с.
9. Ушинський К.Д. Твори : в 6 т. / К.Д. Ушинський. — Т. 6. — К. : Рад. шк., 1955. — 618 с.
10. Фортунатов А. О восьми наставниках / А. Фортунатов // Вестник воспитания. — С. 149—151.
11. Хрестоматия по истории зарубежной педагогики : учеб. пособ. для студ. пед. ин-тов / сост. и автор вводных ст. А.И. Пискунов. — 2-е изд., перераб. — М. : Просвещение, 1981. — 528 с.

В статье рассматривается вопрос акме-личности как высшего для человека уровня в его профессиональном развитии на определенном временном промежутке. Профессиональное акме определяется как максимальная мобилизованность, реализация всех профессиональных способностей, возможностей и резервов человека на конкретном этапе жизни. С этих позиций частично очерчено становление педагогических позиций и деятельность Петра Лесгафта.

Ключевые слова: акмеология, акме-личность, профессиональное акме, физическое образование.

The article deals with the problem of acme-personality as the higher level of human in his professional development in a certain time interval. Professional acme is defined as maximum ability to mobilize, achieve all the professional abilities, possibilities and reserves at a particular stage of human life. From this perspective, it is outlined partly Petro Lesgaft's pedagogical attitude and activities.

Key words: Acmeology, acme-personality, professional acme, physical education.